

فرمانک نام زیارت

جواد محدثی

زیارت واجب و مستحب

زیارت خانه خدا، برای کسی که «مستطیع» باشد، یعنی توانایی جسمی و مالی داشته باشد، یک بار در طول عمر شخص، واجب است که به آن «حج» و «حجة الاسلام» گفته می‌شود و قرآن هم از آن به عنوان یک حق و تکلیف الهی یاد می‌کند: ﴿والله على الناس حج البيت من استطاع اليه سبيلاً^۲﴾ و انجام بیش از آن، مستحب است.

کسی هم که نذر کند حرم یکی از امامان یا امامزادگان یا حرم نبوی را زیارت کند، یا قسم بخورد، این زیارت به عنوان انجام قسم یا ادای نذر و عهد، «واجب» می‌شود. در غیر این صورت، زیارت، امری مستحب است و ثواب فراوان دارد. درباره زیارت کربلا در برخی روایات، تعبیر وجوب به کار رفته است؛ مثل سخن امام صادق علیه السلام که فرمود: «زیارة الحسين بن علی واجبة علی کل من یقرّ للحسین بالإمامة من الله عزوجل»^۳؛ زیارت حسین بن علی علیه السلام بر هر کس که او را امام از جانب خدا می‌داند و به امامتش اعتراف دارد، واجب است. البته این وجوب را بر لزوم و حتمیت و تأکید حمل کرده‌اند؛ نظیر روایات دیگری که ترک زیارت آن حضرت را جفا به آن حضرت و دوری از رحمت خدا، یا عاق شدن نسبت به پیامبر خدا صلی الله علیه و آله یا سبک شمردن و استخفاف شأن امامت، یا ترک حقی از حقوق الهی به شمار آورده که همه، اهمیت و جایگاه والای زیارت را می‌رساند. حتی زیارت قبر امام حسین علیه السلام را در شرایط خوف و خطر هم لازم و دارای ثواب می‌داند. (ر.ک: زیارت خائفانه)

زیارت وارث

یکی از مشهورترین زیارت‌نامه‌هایی است که خطاب به امام حسین علیه السلام خوانده می‌شود و از آن حضرت به عنوان وارث آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی و حضرت رسول و امیرمؤمنان و فرزند فاطمه زهرا و خدیجه کبری علیها السلام و «ثار الله» یاد می‌شود. متن این زیارت را امام صادق علیه السلام به صفوان جمال آموخته و جزئیات آداب این زیارت را هم فرموده است.^۴ تعبیر «وارث» در این زیارت‌نامه و زیارت‌های دیگر درباره سیدالشهدا یا ائمه دیگر، ارتباط مکتب ائمه معصومین علیهم السلام را با مکتب رسول خدا و مرام و سیره پیامبران الهی می‌رساند.^۵

تعبیر «وارث» در این زیارت‌نامه و زیارت‌های دیگر درباره سیدالشهدا یا ائمه دیگر، ارتباط مکتب ائمه معصومین علیهم السلام را با مکتب رسول خدا و مرام و سیره پیامبران الهی می‌رساند.

زیارت وداع

آخرین زیارتی که در حرم یک امام یا حرم پیامبر خوانده می‌شود و در آن، آرزوی زیارت دوباره و درخواست تجدید عهد از خداوند می‌شود، «زیارت وداع» نام دارد. در زیارت‌نامه‌ها چنین تعبیراتی دیده می‌شود: «اللهم لا تجعله آخر العهد منا و منه» یا «اللهم صل علی محمد و آل محمد و لا تجعله آخر العهد من زیارتی ابن رسولک و ارزقنی زیارته ابداً ما ابقیتنی».^۶

در زیارت امام حسین علیه السلام یکی از آداب زیارت، آن است که پس از تمام شدن زیارت، زائر بالای سر امام حسین علیه السلام رفته و زیارت وداع بخواند و آدابی دارد که در کتب دعا آمده است.^۷

زیارت وداع در حج هم به نام «طواف وداع» آمده است. هنگامی که حاجی می‌خواهد مکه را ترک کند، طواف وداع می‌کند و در هر دور، حجرالأسود و رکن یمانی را استلام می‌کند و دعاهای خاصی دارد که مضمون آن، امیدواری زائر به آمرزش گناهان و برخوردار شدن از اجر الهی است و درخواست می‌کند که آخرین زیارت خانه خدا نباشد: «اللهم لا تجعله آخر العهد من بیئتک». رعایت این آداب در زیارت قبور امامان، در زیارت اعتبار مقدسه نجف، کربلا، کاظمین و سامرا و در دعاهای وداع، آمده است.^۸

زینبیه

حرم حضرت زینب علیه السلام در حومه شهر دمشق در سوریه، به «زینبیه» مشهور است. وقتی آن حضرت در شام از دنیا رفت، در قریه «راویه» شام به خاک سپرده شد. با گذشت زمان، مدفن ایشان زیارتگاه گشت و امروز به نام زینبیه، میعادگاه شیفتگان اهل بیت و زیارتگاه مسلمانان است. البته محققان در مورد محل دفن حضرت زینب، اختلاف دارند و بعضی قبر او را در غیر شام (مدینه یا مصر) می‌دانند. ولی طبق برخی نقل‌ها، پس از حادثه عاشورا، به‌ویژه پس از قتل عام مردم مدینه در «واقعه حرّه»، حضرت زینب به شام رفت و در آن‌جا درگذشت، یا به دستور یزید به مصر تبعید شد و آن‌جا وفات یافت. در قاهره هم بارگاهی منتسب به آن حضرت به نام «زینبیه» وجود دارد.^۹

امروز در شهرهای مختلف، بناها و تکیه‌هایی به نام «زینبیه» ساخته می‌شود که کانونی برای جلسات دینی و برگزاری مجالس دعا و عزاداری است.

سامراء

یکی از شهرهای زیارتی عراق که حرم مطهر امام هادی و امام حسن عسکری علیهما السلام در آن قرار دارد. نام قبلی آن «سُرّ من رأی» بوده و پایتخت هشت خلیفه عباسی نیز در آن جا بوده است. امام هادی و امام عسکری علیهما السلام به دستور و اجبار خلفا در این شهر و در منطقه نظامی و حفاظت شده به سر می بردند؛ از این رو به آن دو امام، «عسکرین» گفته می شود. مرقد دو امام شیعه و حرم آنان در طول تاریخ، تحولات بسیاری یافته و تجدید بنا گشته است. بارها نیز از سوی دشمنان مورد هجوم و تخریب قرار گرفته است که آخرین بار، در سال ۱۳۸۴ شمسی سلفی های معاند، با بمب گذاری، این حرم را منفجر کرده و بنای آن و گنبد طلایی اش را منهدم ساختند. البته این حرم مقدس اکنون به همت شیعیان در حال بازسازی است.

سامراء، هم یک شهر زیارتی است، هم سابقه علمی مهمی دارد و زمانی حوزه علمیه پرنشاطی داشته و علمای بسیاری در آن جا حضور داشته اند؛ مثل میرزای شیرازی که از نجف به سامراء هجرت کرد و به حوزه آن رونق بخشید. در کنار مرقد آن دو امام، «سرداب مطهر» وجود دارد که یکی از اماکن زیارتی است و آداب و اعمال مخصوص دارد.^۱

کنار قبر مطهر امامان، قبر «حکیمه» دختر امام جواد علیه السلام و عمه امام عسکری، همچنین «نرجس» مادر امام زمان (عج) و «سمانه» مادر امام هادی علیه السلام و «سوسن» مادر امام عسکری علیه السلام قرار دارد. نیز قبور شماری از بزرگان و فرزندان هم در سامراء در آستانه مقدس این دو امام است.

ستون

پایه‌هایی که در ساختمان‌ها و حرم‌ها به کار می‌رود تا سقف و گنبد را نگه دارد. برخی از ستون‌های مساجد یا زیارتگاه‌ها به دلیل سابقه تاریخی یا واقعه خاصی که در کنار آن اتفاق افتاده، شهرت و قداست دارد و مورد توجه مردم است؛ مثل ستون توبه، ستون حنانه، ستون حرس، ستون وفود و ستون سریر در مسجدالنبی. هر کدام از این ستون‌ها سرگذشت خاصی دارد که سبب شده به این نام خوانده شوند.^{۱۱}

سَدَنَه

«سَدَنَه» جمع سادن (مثل خدمه جمع خادم)، به کسانی گفته می‌شود که در کعبه یا معبد و حرم مقدسی به خدمت‌گزاری و پرده‌داری و امور مربوط به آن مشغولند؛ یعنی خدمت‌گزاران حرم‌ها؛ چیزی شبیه خدّام در بقاع متبرک. در ایام جاهلیت، سدانّت و کلیدداری و پرده‌داری کعبه، بر دوش «بنی عبدالدار» بود. پیامبر خدا پس از فتح مکه، این سمت را برای آن خاندان ابقاء کرد. «سدانّة الکعبه» از عناوین افتخارآفرین آن دوران بود. خدمت‌گزاری در حرم‌های مطهر، یک افتخار و آرزوست. در یکی از زیارت‌های جامعه ائمه نیز در بخش مربوط به دعا و زیارت وداع چنین آمده است: «وودتُّ ان كنتُ لها سادناً و فی جوارها قاطناً...»^{۱۲}؛ دوست داشتم که خدمت‌گزار این آستان باشم و در جوار آن مقیم گردم و رنج کوچ از کنار آن را نچشم. (ر.ک: کلیددار، خادم).

سرداب

در مدخل «سامراء» آمد که سرداب مقدس یکی از اماکن زیارتی سامراء در جوار مرقد امامین عسکریین علیهما السلام است. سرداب از دیرباز، به صورت اتاقی زیرزمینی با چندین پله، کاربردهای متفاوتی داشته است؛ هم برای استفاده از فضای خنک آن در تابستان و حفظ غذاها و نوشیدنی‌ها، و هم به عنوان آرامگاه و محل دفن مردگان. در قبرستان وادی السلام نجف نیز مقبره برخی از اشخاص به صورت سرداب‌هایی پایین‌تر از سطح زمین قرار دارد. در حرم امام رضا علیه السلام سرداب مقدس، مدفن اصلی آن حضرت است که اکنون در طبقه زیرین و به فاصله تقریبی سه متر از کف روضه منوره قرار دارد.^{۱۳}

سقاخانه

جایی که در آن جا برای تشنگان، آب ذخیره می کنند، یا به افراد آب داده می شود و نوعاً حالت متبرک و مقدس دارد. در قدیم، برای سیراب کردن عزاداران، مکان‌هایی اختصاص می یافت که هیأت‌های عزاداری و مردم عادی در ایام عاشورا و روزهای گرم، از آب خنک آن بنوشند. سنگاب‌خانه نیز محلی بوده که ظرف‌های بزرگ مخصوص نوشیدن آب سرد در ایام عزاداری در آن قرار می دادند. سقاخانه معمولاً سقف و سایه‌بانی داشت و چون کاری نیک و خداپسندانه بود، نزد مردم احترام داشت و برای تأمین آب خنک آن، نذر می کردند. سقاخانه محل نذر و نیاز و دعا و حاجت خواستن هم بود. سقاخانه‌ها را شیعیان به یاد شهادت امام حسین علیه السلام و برای ثواب بنا می کردند و معمولاً دیوارهای آن آراسته به کاشی و مزین به تصویری از حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام بود که بر کاشی‌های دیوار سقاخانه نقش می بست. اغلب در زیر سقاخانه‌ها، آب‌انباری وجود داشت که آب سقاخانه را تأمین می کرد.

در حرم مطهر امام رضا علیه السلام سه سقاخانه به شکل هشت ضلعی در صحن‌های انقلاب و قدس و جمهوری قرار دارد. معروف‌ترین و قدیمی‌ترین سقاخانه نیز در صحن انقلاب است، که به سقاخانه «اسماعیل طلایی» مشهور است.^{۱۴}

◆ خدمت‌گزاری در حرم‌های مطهر، یک افتخار و آرزوست. در یکی از زیارت‌های جامعه ائمه نیز در بخش مربوط به دعا و زیارت وداع چنین آمده است: «وددت ان كنت لها سادناً و فی جوارها قاطناً...»؛ دوست داشتم که خدمت‌گزار این آستان باشم و در جوار آن مقیم گردم و رنج کوچ از کنار آن را نچشم.

◆ سقاخانه‌ها را شیعیان به یاد شهادت امام حسین علیه السلام و برای ثواب بنا می کردند و معمولاً دیوارهای آن آراسته به کاشی و مزین به تصویری از حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام بود که بر کاشی‌های دیوار سقاخانه نقش می بست. اغلب در زیر سقاخانه‌ها، آب‌انباری وجود داشت که آب سقاخانه را تأمین می کرد.

پی نوشت‌ها:

۲. آل عمران، آیه ۹۷.
۳. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۰، ص ۳۴۶.
۴. مفاتیح الجنان، زیارت هفتم از زیارت‌های مطلقه امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام.
۵. ر.ک: علی شریعتی، حسین، وارث آدم.
۶. ر.ک: به زیارت وداع پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مدینه، یا زیارت ائمه بقیع، یا زیارت وداع امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام.
۷. ر.ک: بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۰۳ و ۲۰۸.
۸. ر.ک: مقاله «زیارت وداع» در پیش شماره ۱ فرهنگ زیارت، تابستان ۸۸.
۹. ر.ک: عبیدلی، اخبار الزینبیا؛ محمدحسین سابقی، مرقد العقیلة زینب؛ سید محسن امین، اعیان الشیعه.
۱۰. مفاتیح الجنان، بخش مربوط به زیارت ائمه سرّ من رأی و حضرت صاحب الأمر.
۱۱. ر.ک: رسول جعفریان، آثار اسلامی مکه و مدینه.
۱۲. بحار الانوار، ج ۹۸، ص ۲۰۵ (زیارت جامعه سیزدهم).
۱۳. جزوه «حرم در واژه‌ها» از مجموعه جزوات «رهنما»، چاپ آستان قدس رضوی، ص ۲۸.
۱۴. همان، ص ۲۹.